

Telescopus fallax

DE CHRISTELIJKE SLANGENCULTUS OP HET IONISCHE EILAND KEFALLINIA

THE CHRISTIAN SNAKE CULT ON THE IONIAN ISLAND OF KEFALLINIA

Edmund Gittenberger*
& Marinus S. Hoogmoed**

*Naturalis Biodiversity Center, Leiden, Netherlands; edi.gittenberger@naturalis.nl

**Museu Paraense Emílio Goeldi. Coordenação de Zoologia. Belém, Pará, Brasil

Noot van de redactie

De originele foto's bij dit artikel bleken niet meer beschikbaar te zijn, dus zat er niets anders op dan scans te maken. Die zijn weliswaar erg slecht van kwaliteit, maar de redactie heeft gemeend ze toch te moeten plaatsen, omdat ze in alle vaagheid toch getuigen van de bijzondere plek waarover de auteurs schrijven. Gelukkig kunnen we er nog een foto van *Telescopus fallax* uit ons fotoarchief als bonus bij doen.

Tijdens een verblijf op het Griekse Ionische eiland Kefallinia (= Cephalonia), in eerste instantie bedoeld om de lokale land- & zoetwaterslakkenfauna in kaart te brengen, bezocht ik (E.G.) met echtgenote en twee kinderen op 7 augustus 1982 het dorpje Argínia op de zuidhelling van de Aenos, op ongeveer 475 m hoogte. Onze activiteiten in en om de lokale bron bleven niet onopgemerkt, zodat enkele dorpelingen graag wilden weten wat we aan het doen waren. Ook het handwerkje waar mijn echtgenote mee bezig was, had de aandacht van enkele lokale dames getrokken. Ondanks de aanzienlijke taalbarrière kwam het tot een vriendelijk gesprek, dat pas goed op gang kwam toen een ergens opgescharrelde Griekse Amerikaan zich bij de groep gevoegd had. 'Zijn jullie mogelijk ook geïnteresseerd in onze heilige slangen?' werd ons verrassend gevraagd. 'Natuurlijk', was onze reactie. Zo begaven we ons op een snikhete zomerdag, samen met een

Edmund Gittenberger*
& Marinus S. Hoogmoed**

*Naturalis Biodiversity Center, Leiden, Netherlands; edi.gittenberger@naturalis.nl

**Museu Paraense Emílio Goeldi. Coordenação de Zoologia. Belém, Pará, Brasil

Note from the editorial board

The original pictures to illustrate the current article are no longer available, so there was nothing else left to do but to use scans. Although they are of very poor quality, the editorial board felt obliged to publish them as they are excellent illustrations of the locality that is described by the authors, even if they have low resolution. Fortunately, we were able to add an image of *Telescopus fallax* from the archive as a bonus.

During a stay on the Greek Ionian island of Kefallinia (= Cephalonia), the initial purpose was to map the local land & water snail fauna, with my wife and two children. I visited (E.G.) the village of Argínia on the southern slope of the Aenos, about 475 m altitude, on the 7th August 1982. Our activities in and around the local well did not remain unnoticed as some villagers wanted to know what we were doing. Also the hand design my wife was doing, had drawn the attention of some local ladies. Despite the considerable language barrier it became a friendly conversation, which speeded up when a previously hidden Greek American joined the Group. 'Would you also be interested in our sacred snakes', we were surprisingly asked. 'Of course', was our reaction. So on a sweltering summer day, along with a somewhat increased number of villagers we went to the small local church. The key was hastily retrieved.

inmiddels nog wat toegenomen aantal dorpe-lingen naar het kleine lokale kerkje. De sleutel was inderhaast opgehaald.

Midden in de kerk stond een eenvoudige houten lessenaar met daarop een icoon, in zilver en goud uitgevoerd. Daarachter, op een horizontale plank van de lessenaar, stonden vijf grote glazen potten met grof zand op de bodem, die boven met gaasdoek afgesloten waren. In elke pot bevond zich een slang. Een al wat oudere man opende een pot, pakte de slang er uit en liet hem ons van vlakbij zien. Daarna werd het dier op het glanzende oppervlak van de icoon gelegd, waar het actief, maar niet bijzonder agressief rondkroop, tot het weer werd opgepakt en opgesloten.

Tijdens dit alles werd ons door de omstanders verteld dat de slangen in de buurt van Argínia en Markópoulon (naar Marco Polo genoemd) alleen tussen 6 en 15 augustus tevoorschijnkomen. Dan ook worden ze gevangen en naar de kerk gebracht. In de rest van het jaar worden ze nooit gezien. Bovendien werd ons verzekerd dat ze elders op het eiland helemaal niet voorkomen. Beweerd werd, dat de slangen gevaarlijk, d.w.z. weer giftig zouden worden, zodra ze de kerk op 15 augustus weer verlaten zouden hebben. Hoe dat precies in zijn werk gaat, bleef ons onduidelijk. Tussen 6 en 15 augustus zou het aanraken van de dieren in de kerk volstrekt ongevaarlijk en zelfs aan te bevelen zijn, omdat er dan voor diverse kwalen een heilzame uitwerking van uitgaat. De slangen zijn immers heilige dieren, wat ook te zien is aan het kruisteken op de kop, zo wordt beweerd (Anonymus, 1973). Volgens de overlevering gaat het om vroegere nonnen van een door zeerovers geteisterd klooster, nonnen die eeuwen geleden in slangen veranderd waren, waardoor hun belagers op de vlucht sloegen (Barritt & Kahana, 1982).

De slangencultus op Kefallinia is slecht bekend en zou een wat grondiger studie waard zijn, vooral ook omdat iets dergelijks elders in Europa nauwelijks voorkomt. Zo wordt de 'slangen-processie' in Cuculla (Italië, Abruzen) door Engelmann & Obst (1981: 62) een uniek voorbeeld van christelijke slangenverering genoemd. De Haan (1974: 121-123) noemt deze processie slechts kort, maar geeft wel een uit-

Katslangen

In the middle of the church stood a simple wooden lectern with an icon, finished in silver and gold. Behind it, on a horizontal shelf of the lectern, there were five large glass jars with coarse sand on the bottom, which were closed at the top with wire mesh cloth. In each jar there was a snake. An older man opened a pot, took the snake out and revealed it to us at close quarters. Then the animal was put on the glossy surface of the icon, in which it crawled around actively, not particularly aggressively, until it was picked up again and locked up.

During all of this, bystanders told us the snakes near Argínia and Markópoulon (to Marco Polo) only appeared between the 6th and 15th of August. During that period of time they are caught and brought to the Church. They are never seen during the rest of the year. In addition, people assured us they are not found anywhere else on the island. It was alleged that the snakes would be dangerous, i.e. they were supposed to regain their toxicity as soon as they leave the Church on the 15th August. How that works remained unclear to us. Between the 6th and 15th of August touching the animals in the Church would be completely harmless and even recommend, because of a beneficial effect on various ailments. The snakes are indeed sacred animals, as indicated by the cross sign on their head, at least this is what is claimed (Anonymus, 1973). From a historical point of view, it is due to former nuns from a monastery, ravaged by pirates, who centuries ago changed into

voerig, fotografisch verslag. Volgens De Haan (1974: 121) wordt met het beeld van de heilige Dominicus alleen de vierstreepslang, *Elaphe quatorlineata*, rondgedragen. De dieren gedragen zich daarbij heel rustig en vertonen geen enkele neiging om hun plek te ontvluchten. Volgens Engelmann & Obst (1981: 62) neemt ook de esculaapslang, *Elaphe longissima*, deel aan de processie. Bruno (1971), die verreweg de meest gedetailleerde beschrijving van de processie geeft, noemt een viertal soorten slangen die in Cuculla rondgedragen worden. Behalve de twee genoemde soorten, werden daar ook nog de geelgroene toornslang, *Coluber viridiflavus*, en de ringslang, *Natrix natrix*, waargenomen. Beide *Elaphe*-soorten zijn echter het belangrijkste, omdat ze het algemeenst zijn. *Elaphe quatorlineata*, de grootste ervan, maakt alleen al door zijn afmetingen de meeste indruk.

De slangenprocessie in Cucullo (op de eerste donderdag in mei) trekt talrijke bezoekers, terwijl moet worden aangenomen dat de gebeurtenissen in het zuidoosten van Kefallinia bijna alleen bij de bewoners van dat eiland zelf en enkele eilanden in de buurt bekend zijn. De weinige beschrijvingen, die meestal op de plechtigheden in Markópoulon betrekking hebben, zijn onnauwkeurig en onderling tegenstrijdig, terwijl ze ook niet geheel overeenkomen met de hiervoor beschreven eigen waarnemingen. Bodson (1977) geeft een beschrijving van de gebeurtenissen op 14 augustus in Markópou-

slanes, causing their attackers to flee (Barritt & Kahana, 1982).

The Snake Cult on Kefallinia is poorly known and would merit a more thorough study, especially since such cults are rarely known elsewhere in Europe. In this sense Engelmann & Obst (1981:62) called the 'snake-procession' in Cuculla (Italy, Abruzzen) a unique example of Christian worshipping of snakes. De Haan (1974:121-123) mentions this procession only briefly, but does provide a comprehensive photographic report. According to De Haan (1974:121) together with the image of the Holy Dominicus, only the four-lined snake *Elaphe quatorlineata* is carried around. The animals are very quiet and show no intention to flee. According to Engelmann & Obst (1981:62) the aesculapian snake, *Elaphe longissima*, also takes part in the procession. Bruno (1971), who by far provided the most detailed description of the procession, mentions four kinds of snakes that are carried around in Cuculla. Apart from the two mentioned species, also the green whip snake, *Coluber viridiflavus*, and the grass snake, *Natrix natrix*, were observed. Both *Elaphe* species however, are most frequently used because they are the most common. *Elaphe quatorlineata*, the largest one, makes the biggest impression just by its size.

The snake procession in Cucullo (on the first Thursday in May) attracts numerous visitors, while it must be considered that the events in the South-East of Kefallinia are almost only known by the inhabitants of the island itself and some islands nearby. The few descriptions, which usually concern the ceremonies in Markópoulon, are imprecise and contradictory, while these also do not entirely match the observations as described above. Bodson (1977) gives a description of the events in Markópoulon on August 14th, when the procession takes place; she quotes Greek herpetologists who state that it would concern the leopard snake, *Elaphe situla*. According to the ancient inhabitants of Kefallinia, the Holy snakes do not appear if a catastrophe is coming; so the animals were not seen in 1940, and they also did not show up in 1953, the year indeed of the catastrophic earthquake. Koch (1979:8) only mentions the cat snake, *Telesco-*

lon, waar dan een processie plaatsvindt; ze citeert de opvatting van Griekse herpetologen, dat het daarbij om de luipaardslang, *Elaphe sitala*, zou gaan. Bovendien wordt vermeld, dat de heilige slangen volgens de oude bewoners van Kefallinia niet verschijnen als er een catastrofe op komst is; zo werden de dieren in 1940 niet gezien, terwijl ze er ook in 1953 niet waren, in het jaar dus van de catastrofale aardbeving. Koch (1979: 8) vermeldt alleen dat de katslang, *Telescopus fallax*, bij een religieuze plechtigheid in de kerk van Markópoulon een ongebruikelijke rol speelt en publiceert daarbij een goede afbeelding van een dier uit die kerk. Barritt & Kahana (1982: 12) beschrijven hoe op 6 augustus, bij het luiden van de kerkklokken, talrijke zwarte en zilverkleurige slangen uit de rotsspleten tevoorschijn komen; ze zouden zich van hun giftige 'soortgenoten' alleen door een klein kruis op de kop onderscheiden. Volgens Barritt & Kahana (1982) kruipen deze slangen na hun verschijnen meteen naar de kerk. Volgens Anonymus (1973) echter, komen de slangen pas op 15 augustus tevoorschijn, zijn ze klein en ongevaarlijk, en voorzien van een zwart kruis op de kop. Young (1981: 244) noemt het een fenomeen dat geen herpetoloog ooit heeft verklaard. Het is duidelijk dat veel van deze meldingen niet op persoonlijke waarnemingen gebaseerd zijn.

In de kerk van Argínia werden op 7 augustus enkele heilige slangen gefotografeerd, die door M.S. Hoogmoed als behorend tot de Europese katslang, *Telescopus fallax*, gedetermineerd konden worden (Figs 1, 2). Deze soort is bekend van Malta, de kustgebieden van het voormalige Joegoslavië, de Zuidoost-Balkan, de Aegeïsche eilanden, Turkije, en Zuidwest-Azië (tot in Iran) (Arnold & Burton, 1979: 211, 262; Baran, 1976: 120; Mertens & Wermuth, 1960: 192). De dieren zijn 's zomers in de schemering en 's nachts actief, en worden alleen in het koudere deel van het jaar ook op klaarluchte dag wel waargenomen, tenzij men hen gericht in hun schuilplaatsen gaat opzoeken. De slangen zijn vooral op rotsachtige terreinen te vinden (muren, ruïnes), maar soms ook in zandige gebieden. Hoewel de soort tot de zogenaamde opistoglyphe slangen behoort (*Colubridae*; *Colubrinae*, *Boigini*), is de katslang voor de mens niet gevaarlijk. De prooi bestaat vrijwel uitsluitend uit hagedissen (Arnold & Burton, 1979:

pus fallax, to play an unusual role at a religious ceremony in the Church of Markópoulon and publishes a good image of an animal from that Church. Barritt & Kahana (1982:12) describe how on August 6th, at the ringing of the church bells, numerous black and silver snakes come forth from the rock crevices; they could only be separated from their toxic 'ilk' only by a small cross on their head. According to Barritt & Kahana (1982) after their appearing these snakes crawl straight to the Church. According to Anonymus (1973) however, the snakes only come out on 15th August, they are small and harmless, and include a black cross on the head. Young (1981:244) calls it a phenomenon that no herpetologist has ever explained. It is clear that many of these reports are not based on personal observations.

On August 7th some Holy snakes were photographed in the Church of Argínia, which could be identified by M.S. Hoogmoed to be European cat snakes, *Telescopus fallax*, (Figs 1, 2). This species is known from Malta, the coastal regions of the former Yugoslavia, the Southeast Balkans, the Aegean Islands, Turkey, and Southwest Asia (to Iran) (Arnold & Burton, 1979:211, 262; Baran, 1976:120; Mackenzie & Wagner, 1960:192). The animals are active in summer at dusk and at night, and are also observed in broad daylight only in the colder part of the year, unless someone looks for them in their hiding places. The snakes are especially found on rocky areas (walls, ruins), but sometimes also in sandy areas. Although the species belongs to the so-called poisonous (opistoglyphe) snakes (*Colubridae*; *Colubrinae*, *Boigini*), the cat snake is not dangerous to man. Their prey consists almost exclusively of lizards (Arnold & Burton, 1979:211), which are killed within 2 to 3 minutes. The snakes are more or less aggressive, possibly depending on the light intensity. The cat snake can reach a length of 1 m; the back is grey to brownish, with three rows of black spots, which alternate between back and sides. The head-neck area shows a wide, black collar with a thin black line in the middle, which is forward extended on the head. People probably interpret this pattern as a cross. The pupil is perpendicular (vertical), as also observed in venomous vipers, dangerous for humans. The cult is probably originating from a mix up with the highly poisonous sand

211), die binnen 2 tot 3 minuten gedood worden. De slangen zijn meer of minder agressief, mogelijk afhankelijk van de lichtintensiteit. De katslang kan een lengte van 1 m bereiken; de rugzijde is grijs tot bruinig, met drie rijen zwarte vlekken, die tussen rug en zijkanten alterneren. In het kop-nekgebied is een brede, zwarte halsband aanwezig, met een dunne, zwarte lijn in het midden, die op de kop naar voren verlengd is. Deze tekening wordt door de bevolking waarschijnlijk als een kruis gezien. De pupiel is loodrecht geplaatst, net als bij de giftige, ook voor de mens gevaarlijke adders. De cultus berust dus wellicht op een verwisseling met de zeer giftige zandadder, *Vipera ammodytes*, die ook een vlekentekening of zig-zagpatroon heeft en loodrechte pupillen. In tegenstelling tot *Telescopus fallax* is *Vipera ammodytes* echter vooral midden overdag actief, en alleen in de warmere delen van het verspreidingsgebied ook 's nachts (Arnold & Button, 1979: 222). De zandadder komt ook op Kefallinia voor (Werner, 1938: 101).

Waarschijnlijk komt de katslang op Kefallinia minder lokaal voor dan de bevolking aanneemt. Het is immers onwaarschijnlijk dat de dieren alleen in een korte periode in augustus gevangen zouden kunnen worden. Het is goed mogelijk dat ze in het grootste deel van het jaar, wanneer ze volgens de bevolking niet aanwezig zijn, door hun leefwijze over het hoofd gezien worden. Bovendien zal de belangstelling voor slangen na 15 augustus sterk afnemen.

Samenvatting

Begin augustus worden in Argínia (Kefallinia, Griekenland) 'heilige' slangen naar de kerk gebracht, waar ze ongeveer een week blijven om daarna weer te worden vrijgelaten. De bevolking beschouwt ze als giftig, behalve in de periode tussen 6 en 15 augustus, wanneer het aanraken van de slangen op uiteenlopende kwalen een heilzame uitwerking kan hebben. Naar bleek gaat het hierbij om *Telescopus fallax*. De cultus, die verder in Europa enigszins vergelijkbaar alleen nog in Cucullo (Italië) voorkomt, heeft mogelijk te maken met een verwarring met *Vipera ammodytes*.

Eerder verschenen in *Salamandra* 21 (1985), 90-94.

viper, *Vipera ammodytes*, which also shows a spotted or zigzag pattern and perpendicular pupils. Unlike *Telescopus fallax*, *Vipera ammodytes*, however, is especially active during mid-day and only in the warmer parts of the range also at night (Arnold & Button, 1979:222). The sand viper also occurs on Kefallinia (Werner, 1938:101).

Probably the cat snake occurs less locally on Kefallinia than people assume. After all, it is unlikely that the animals could only be caught in a short period in August. It is quite possible that in most of the year, when they are not present according to the population, they are overlooked due to their way of life. In addition, the interest in snakes will strongly decrease after the 15th August.

Summary

At the beginning of August 'sacred' snakes are taken to the Church in Argínia (Kefallinia, Greece), where they remain for about a week, then to be released again. The people consider them to be venomous, except in the period between the 6th and 15th of August, when touching the snakes may have a beneficial effect on various ailments. The involved snake species however, turned out to be *Telescopus fallax*. This cult, elsewhere is only seen in Cucullo (Italy), is based on confusion of the latter species with *Vipera ammodytes*.

Preceded earlier in *Salamandra* 21 (1985), 90-94.

Literature

- Anonymus (1973) Griekenland. Ionische eilanden.– Prospectus van de Griekse Vereniging voor Vreemdelingenverkeer. Amsterdam.
- Arnold, E.N. & Burton, J.A. (1979) Pareys Reptilien- und Amphibienführer Europas. 270 pp. Parey, Hamburg / Berlin.
- Baran, I. (1976) Türkiye yılarının taksonomik reviyonu ve coğrafi dağılımları.– TBTA Yayınları 309 (TBAG ser. 9): 1-177.
- Barritt, D. & Kahana, Y. (1982) Het slangenwonder van Kefallinia.– Panorama 1982 (34): 12.
- Bodson, L. (1977) De la symbolique religieuse à l'herpétologie: les serpents sacrés de Marcopoulo (Céphonie-Grèce).– Bulletin de la Société Zoologique de la France, Paris 102 (4): 485-487.
- Bruno, S. (1971) Il serpente nel folklore e nelle usanze magiche e religiose delle Marsica.– Universo, Firenze 51 (1): 443-460.
- Engelmann, W.E. & Obst, F.J. (1981) Mit gespaltener Zunge. Aus der Biologie und Kulturgeschichte der Schlangen. 217 pp. Edition Leipzig, Leipzig.
- Haan, C.C. de (1974) Aantekeningen over slangen van Abruzzo, Campania, Calabria en Sicilia (Italië).– Lacerta 32 (7): 120-125.
- Kock, D. (1979) Zwei Schlangen neu für Kephallinia, Ionische Inseln, Griechenland (Reptilia: Serpentes: Colubridae).– Senckenberg Biologica 60 (1/2): 7-11.
- Mertens, R. & Wermuth, H. (1960) Die Amphibien und Reptilien Europas. (Dritte Liste, nach dem Stand vom 1. Januar 1960). 264 pp. Kramer, Frankfurt am Main.
- Werner, F. (1938) Die Amphibien und Reptilien Griechenlands.– Zoologica 35 (94): 1-116.
- Young, M. (1981) Corfu and the other Ionian Islands (third ed.). 327 pp. Jonathan Cape, London.

Translation into English: ir. Erwin Al.

English corrections: Mark Wootten.